

Сергей Григорьевич Кляшторный,
Дмитрий Глебович Савинов

Степные империи древней Евразии

Санкт-Петербург: Филологический
факультет Санкт-Петербургского
государственного университета, 2005,
346 стр.

Rano razdoblje povijesti nomadskih naroda Euroazije, stari i rani srednji vijek, jedna je od važnijih tema ruske historiografije. Prema terminologiji koja se u povijesnoj znanosti razvila tridesetih godina 20. Stoljeća (Olov Janse, René Grousset), u tom razdoblju povijesnoga razvoja nomadski su narodi osnovali prva *stepska carstva*. Tim se polietničkim zajednicama, koje su nastale kao rezultat pokoravanja drugih nomadskih plemena, upravljalo vojno-administrativnim metodama. Stvaranjem države i porastom vojne moći nomada javlja se tendencija nametanja zavisnosti (najčešće u obliku plaćanja danka) razvijenijim sjedilačkim kulturama. Pad političke i vojne moći osnivača takvih zajednica značio je raspad stepskih carstava.

Najnovija monografija ruskoga povjesničara Sergeja Grigorjeviča Kljaštornog i arheologa Dmitrija Gleboviča Savinova posvećena je starovjekovnoj i ranosrednjovjekovnoj povijesti i kulturi nomadskih naroda euroazijskih stepa i njihovim migracijama na zapad u prvome tisućljeću n. e. Posebnu pozornost autori su posvetili nastanku i povijesti prvih stepskih carstava, u okviru kojih su se formirali stepski savezi, a zatim uglavnom narodi koji su govorili turskim i mongolskim jezikom. Osim toga, na temelju arheološke građe potanko se razmatra kulturno naslijeđe nomadskih naroda Središnje Azije i južnog Sibira.

Knjiga se sastoji od dva dijela. U prvome dijelu, *Stepska carstva: rođenje, trijumf, propast*, autor Sergej Grigorjevič Kljaštorni u pet poglavlja izlaže povijest ranih nomadskih naroda.

Od sredine drugoga do početka prvoga tisućljeća pr. n. e. na prostoru srednjoazijskih stepa razvilo se nomadsko društvo čija je gospodarska osnova postalo stočarstvo. Najranije vijesti o nomadima nalaze se u drevnim kineskim zapisima iz razdoblja dinastija Yīn (14.–12. st. pr. n. e.) i Zhōu (1122.–221. g. pr. n. e.). Najstariji takvi izvori, yinski gatalački natpisi na oklopima kornjača i plećkama životinja, susjedne sjeverozapadne narode nazivaju Qiāng. Poslije, u razdoblju dinastije Zhōu, ti se narodi počinju nazivati Róng. Rane vijesti o sjevernim kineskim susjedima u svojim je *Povijesnim zapisima* prikupio i Sima Qian (135.–67. g. pr. n. e.). Nomade koji su naseljavali Središnju Aziju u 7. i 6. stoljeću pr. n. e. on naziva Róng i Dí, a one iz druge polovine 1. tisućljeća pr. n. e. Dōnghú, Xiōngnú i Yuèzhì.

Iako je poznato da su na zapadu stepe (do Altaja) prevladavali Indoeuropljani, a na istoku tzv. Altajci, prototurska i protomongolska plemena, pojedinim narodima teško je odrediti etničku pripadnost. Antropološki gledano Altajci su bili mongoloidi, koji su se počeli širiti na zapad i pripadali su arheološkoj kulturi pločastih grobova (Róng, Dí i Dōnghú), dok su Yuèzhì pripadali kurganskoj kulturi »skitskoga kruga« indoeuropskih naroda.

Prvo stepsko carstvo osnovala su istočnoskitska plemena Yuèzhì, a drugo narod Xiōngnú. Učvršćenjem vlasti na stepi, u 2. stoljeću pr. n. e. Xiōngnú su primorali kinesku dinastiju Hàn (206. pr. n. e. – 8. n. e.) na plaćanje danka, a poslije su vodili s njom dugotrajne ratove. Nakon raspada države, u 2. st. n. e. Xiōngnúi su počeli migrirati prema zapadu. Jedan njihov dio, europski Huni, stigao je sve do granica Rimskoga Carstva.

Nakon raspada države Xiōngnúa, istočnim dijelom stepe zavladała su protomongolska plemena. U 5. stoljeću ona su osnovala moćno carstvo Nèkèr (Róurán), koje se prostiralo od Koreje na istoku do Istočnoga Tur-

kestana na zapadu. Etnopolitičku osnovu te države činila su plemena *Sārbi (Xiānbēi), *Awar (Wūhuán) i *Dadar (Tatar). Xianbeiskoga podrijetla bilo je i pleme Tabġač, koje je osnovalo kinesku dinastiju Sjeverni Wei (386.–534.).

Na zapadnom dijelu stepe migracijom Xiōngnúa započeo je proces turcizacije. Između Povolžja i Zapadnoga Kazahstana u 4. i 5. stoljeću formirala su se ogurska plemena, od kojih su u 5. stoljeću najvažniji postali Bugari (Prabugari). U stvaranju bugarskoga plemenskog saveza, negdje u Priazovlju ili na Zapadnom Kavkazu, najvažniju ulogu odigrala su plemena Onogura. Dva stoljeća poslije (7. st.), zapadni dio stepe pada pod vlast Hazara, naroda oguro-oguskog podrijetla. Osim turskih etnija, na području Povolžja u sastav Hazarskoga kaganata ušli su dijelovi Ugrofina i Slavena (imenkovska kultura).

Osnivanje Prvoga turskoga kaganata, prema autorovu mišljenju, bio je najvažniji događaj u ranom razdoblju povijesti nomada. Prema legendi Turci su bili potomci vučice, okupljeni oko klana Ašina, i najranije razdoblje njihove povijesti (do 5. st. n. e.) tijesno je povezano s Xiōngnúima. Nakon prese-ljenja na Altaj i priznavanja vlasti Róurána, oko klana Ašina počinje se stvarati plemenski savez koji dobiva ime Turci. Munjevit uspon Turaka počeo je sredinom 6. stoljeća nakon sloma države Róurána. Ubrzo su zavladovali Velikom stepom te stvorili carstvo koje se prostiralo od Mandžurije do Azovskoga mora, od gornjeg toka Jeniseja do gornjeg toka Amudarje. Međutim, zbog unutarnjih sukoba kaganat se ubrzo raspao na istočni i zapadni dio (kraj 6. st.). Otad je njihova povijest obilježena međusobnim sukobima i sukobima sa susjednim narodima (Kinezi, Arapi), a završila je padom Drugoga turskoga kaganata.

Od sredine 8. do početka 13. stoljeća za tursko naslijeđe i vlast nad stepom borili su se razni turski narodi (Basmili, Ujguri, Karluki, Kirgizi, Tatari, Kipčaci, Kimaki), ali ni-

tko od njih nije uspio zavladatai cijelom stepom. Nabrojeni narodi nastali su procesom stvaranja i raspadanja plemenskih saveza u gotovo neprekidnim sukobima. Posljedica takvih društvenih odnosa bila je migracija poraženih plemena u smjeru istok – zapad. Također, u tom razdoblju počeo je proces islamizacije turskih plemena, koji je bitno utjecao na njihovu daljnju povijest.

Prvi dio knjige ilustriran je mnoštvom fotografija, crteža i izvrsnim povijesnim kartama. Na kraju se nalazi opširna bibliografija.

U drugom dijelu knjige, *Staroturska plemena u ogledalu arheologije*, autor Dmitrij Glebovič Savinov u pet poglavlja govori o kulturi drevnih Turaka.

Neprekidni vojni pohodi i migracije, uobičajene za nomadsko stočarstvo, kao i dodiri s poljodjelskim kulturama na istoku i zapadu, doveli su na širokom geografskom prostoru do stvaranja jedinstvenoga kulturnog prostora, koji se može nazvati »staroturski«. Najranija turska kulturna tradicija predstavljena je u tzv. »turskoj trijadi«, koju čine konjanički grobovi, obredna zdanja (kamene statue – balbali) i crteži urezani u stijenu. Arheološki spomenici staroturskoga razdoblja nalaze se posvuda na planinsko-stepskom prostoru Središnje Azije i južnoga Sibira.

Analizom arheološke građe autor u prototurskome kulturnom supstratu nalazi elemente »skitske« i »xiongnuške« kulture. Taj kulturni supstrat nastao je u prvim stoljećima nove ere na sjeveru Središnje Azije i južnoga Sibira intenzivnim prodorima i miješanjem ranonomadskih (mjesnih) i xiongnuških (stranih) kulturnih elemenata. S razdobljem boravka Turaka Tugju na mongolskom Altaju (sredina 1. tisućljeća n. e.) u južnom Sibiru, podudara se pojava i širenje nekih novih oblika predmeta materijalne kulture, osobito konjske opreme. Spajanje elemenata prototurskoga kulturnog supstrata i kulturnih inovacija, uglavnom širenja novih predmeta konjske opreme, doveli su do stvaranja starotur-

skoga kulturnog sklopa, koji je postao »državnom« kulturom stanovništva turskih kaganata i svih s njima povezanih etnopolitičkih zajednica.

Od sredine 1. tisućljeća n. e. u Središnjoj Aziji i južnome Sibiru počele su se formirati dvije osnovne etnokulturne skupine – Turci i njima podčinjen savez plemena Tele. Dio toga saveza, altajsko-teleški Turci, osnovali su na prostoru Sajano (altajsko-teleški) samostalnu kulturu, u arheološkoj znanosti poznatu pod imenom kurajska kultura. Nastala sredinom 7. stoljeća, u vrijeme Drugoga turskoga kaganata, procvat je dosegla u vrijeme Ujgurskoga kaganata, od sredine 8. do sredine 9. stoljeća, dok se završno razdoblje podudara s vladavinom Kirgiza u srednjoj Aziji, od druge polovine 9. do sredine 10. stoljeća. Razvoj kulture altajsko-teleških Turaka po etapama najbolje se može pratiti po iskopinama konjaničkih grobova, kojih je najviše pronađeno na prostoru Gornjeg Altaja i Tuve. Politički odnosi s Ujgurima i Kirgizima uzrokovali su migracije altajsko-teleških Turaka.

Početak etnopolitičke povijesti i kulturogeneze Kirgiza vezan je uz teritorij južnoga Sibira i posebno Minusinske kotline, gdje se na srednjem Jeniseju nalazila njihova prva država Cigu, koju su 554. osvojili Turci Ašine. Kultura jenisejskih Kirgiza, karakteristična po paljevinskim grobovima, u drugoj polovini 1. tisućljeća n. e. dijeli se na dva razdoblja: čatska kultura (6. – prva polovina 9. stoljeća) i razdoblje »velikodržavnosti« (9.–10. stoljeće). Posljedica kirgiške ekspanzije bilo je raseljavanje etnosa na širokom prostoru – od Pribajkalja na istoku do ograna Tiānshāna na zapadu; od Minusinske kotline na sjeveru do Istočnoga Turkestana na jugu – i razvoj lokalnih inačica kirgiške kulture. Sa završnom etapom razdoblja »velikodržavnosti« povezana su dva važna i dosad neriješena pitanja: 1) kada su se jenisejski Kirgizi preselili na Tiānshān; 2) koliko su dugo boravili u Središnjoj Aziji i zašto su se vratili na srednji Jenisej.

Savez Kimako-Kipčaka na Irlišu bio je najkasnija državna tvorevina na sjeveru Središnje Azije u staroturskome razdoblju. Formiranje saveza dijeli se na tri etape: 1) etnička osnova kimako-kipčackog saveza nastala je sredinom 7. stoljeća iz kruga zapadnoteleških plemena; 2) sredinom 9. stoljeća u savez ulazi dio Ujgura koji su se doselili u Istočni Kazahstan; 3) raseljavanjem kimako-kipčackih plemena »po gorama« asimilirano je mjesno stanovništvo i stvoren niz samostalnih zajednica. Arheološka kultura kimako-kipčackog saveza, nastala krajem 1. tisućljeća na sjevernom Altaju i u južnim područjima zapadnog Sibira, naziva se srostkinska kultura. Slom države Kimako-Kipčaka povezan je s pokretom Kidana, koji je tridesetih godina 11. stoljeća izazvao »lančanu migraciju« nomadskih plemena.

Na kraju drugog dijela knjige nalazi se mnoštvo crteža predmeta iz arheoloških kultura koje se navode u tekstu i opširna bibliografija.

Monografija Kljaštornog i Savinova spada u sam vrh ruske historiografije koja se bavi ranim nomadima, posebno turskim narodima. Svaki na svom polju, povijesti i arheologiji, autori su izložili rezultate svojih istraživanja koja sistematiziraju dosadašnje spoznaje, ali donose i novu interpretaciju povijesne građe.

Nenad Vidaković
OŠ »Milka Trnina«, Križ

Carmen Fought

Language and Ethnicity

Cambridge: Cambridge University Press,
2006, XIV, 249 str.

Knjiga jednostavna naslova *Jezik i etničnost* sastoji se od deset poglavlja, bilježaka, pojmovnika, bibliografije te kazala pojmova i imena. Pisana je kao priručnik s pitanjima nakon svakog poglavlja i sugestijama za dalj-